

Nemzetiségtörténeti kutatás a szocialista Romániában

A szocialista demokrácia elmélyülésének és a nemzetiségi kérdés megoldása kiszélesedésének másfél évtizede kibontakozó folyamatához tartozik, illetve ennek keretében mind szélesebb körben folyik a hazai együttélő nemzetiségek történetének kutatása is. A kutatómunka kiindulópontja az a történelmi valóság, hogy az idők folyamán az őslakó románok mellett különböző korokban és körülmények között — más népesek, így magyarok, szászok, törökök és tatárok, szerbek, zsidók, görögök, örmények, svábok és mások is megtelepedtek. A román lakosság és e népesek együttélése Románia történelmének egyik sajátos vonása. Természetesen az ellentmondásoktól telített történelmi fejlődés során, heves társadalmi ellentétek és harcok közepette a különböző népesek együttélése is bonyolultabb volt. A nemzetek és nemzeti közösségek kialakulásának időszakában pedig a testvéri együttműködés történelmi hagyományai mellett nemzeti ellentétek is jelentkeztek, különösen akkor, amikor a kizsákmányoló, uralkodó osztályok vagy bizonyos idegen erők igyekeztek nemzeti feszültséget szítani, hogy meghosszabbítsák és megszilárdítsák uralmukat az elnyomott és kizsákmányolt tömegek felett. A polgári társadalmi rend kialakulásával az osztálykizsákmányolást a nemzeti elnyomás politikája tetézte és erős társadalmi-nemzeti feszültséghez vezetett, másrészt a társadalmi felszabadulásért vívott harc szorosan egybefonódott a nemzeti felszabadulásért folytatott küzdelemmel. De ugyanígy igaz az is, hogy a haladó erők már a nemzeti kérdés jelentkezősekor sikraszálltak a nemzeti egyenlőségért, hangsúlyozták, hogy a nemzeti kérdés megoldása a politikai rendszer demokratizmusának fokmérője. A szabadság és a demokrácia oszthatatlan összetartozása szükségképpen kihatott az egész társadalomra, nem korlátozódhatott csupán az egyik vagy másik nemzeti közösségre.

A népi demokratikus, majd a szocialista forradalom és az új társadalom építése megszüntette a nemzeti elnyomás egyik fő gazdasági-társadalmi forrását is, megteremtette a nemzeti-nemzetiségi kérdés megoldásának objektív feltételeit, hogy az egyenlőség, az együttműködés, a kölcsönös tiszteltetés és a közös történelemalkotás jegyében fogant új kapcsolatok épüljenek ki a különböző nemzeti közösségek, a többségi nemzet és a kisebbségi nemzetiségek között.

A szocialista Romániában ilyen összefüggésekbe illeszkedik a nemzetiségi kérdés. Nicolae Ceaușescu elvtárs hangsúlyozta, hogy „Románia sajátos körülményei között a kommunista párt a nemzeti kérdést azzal szoros kapcsolatban veti fel, hogy az ország területén, a románok mellett századok óta él ma-

gyar, német, szerb és más nemzetiségű lakosság. A nemzeti kérdés helyes, a marxizmus—leninizmus szellemében történt megoldása, nemzetiségi különbség nélkül az összes honpolgárok jogegyenlőségének biztosítása tartósan megszilárdította a román nép és az együttélő nemzetiségek testvériségét és egységét. A nemzet marxista—leninista elméletének, annak a meggyőződésnek a fényében, hogy a nemzet létének hosszas perspektívája van, pártunk az együttélő nemzetiségek kérdését is abból a szempontból veti fel, hogy ezek még hosszú ideig megőrzik sajátos egyéniségüket, továbbra is jól meghatározott helyet és szerepet kapnak a társadalom kebelében.” A fentiek megszabják a hazai marxista történetírás szerves részét képező nemzetiségtörténeti kutatások kereteit is. A szocialista tudat alakításában, a szocialista hazafiság ápolásában elsődrendű szerepet betöltő hazánkban megkülönböztetett figyelemnek örvendő történelemtudományi kutatásoknak magától értetődően hozzá kell járulniuk a nemzetiségtörténet tanulmányozásához is.

A felszabadulás utáni első években a magyar nemzetiség történetének tanulmányozását az új kiadványok karolták fel, de az új szemléleti irányzat éreztette hatását az Erdélyi Múzeum Egyesület 1947-ig megjelenő folyóirata, az Erdélyi Múzeum hasábjain is. Az egyetemi és a tudományos élet átszervezése kapcsán akadémiai és egyetemi folyóiratok létesültek, a magyar nemzetiség történetét elsősorban a kolozsvári Bolyai Egyetem, majd a két helybeli egyetem egyesülése után a Babeș-Bolyai Egyetemen tanulmányozzák, igénybe véve az egyetem sajtó, Studia Universitatis Babeș-Bolyai című kiadványát. A német nemzetiségtörténeti kutatások kedvezőbb keretek között folynak 1959 után, amióta kiadják a *Forschungen zur Volks- und Landeskunde* című folyóiratot, amely 1964 óta évente kétszer jelenik meg. A hazai magyar történelemszerek nem áll rendelkezésükre külön szakorgánum, hanem a havi és heti politikai-művelődési és irodalmi folyóiratokban, így az 1957-ben újraindult *Korunkban*, a Könyvtári Szemlében, amely később egyesült a *Művelődéssel*, a *Hétben* közöltek és közölnek. A Politikai Könyvkiadónak, a Tudományos és Enciklopédiái Kiadónak, a Daciának, a *Faclának* viszont indulása óta van nemzetiségi szerkesztősége, és több mint tíz éve működik az együttlakó nemzetiségek nyelvén írott munkák megjelentetésére létesült könyvkiadó, a *Kriterion*.

A hazai magyar történetírás, amelyet a két világháború között olyan tudósok képviseltek, mint Kelemen Lajos, Bíró Vencel, Bitay Árpád, Jancsó Elemér, Jordáky Lajos, Szabó T. Attila, Jakó Zsigmond és mások, a felszabadulás után a szocializmus éveiben nevelkedett új nemzedékkel gyarapodott, s a

romániai marxista történetírás összességében számos alapvető munkával jelentkezett. Ugyanezt mondhatjuk el a német nemzetiségtörténeti kutatásokról is. A háború előtti időszak neves történetészei, közöttük Bernhard Capesius és Julius Bielz, Gustav Gündisch és Carol Göllner mellett a hazai német nemzetiség új történészgárdája szintén lényegesen hozzájárul az ország történetének kutatásához.

Bányai László, Jakó Zsigmond, Imreh István, Benkő Samu, Csetri Elek, Pataki József, Egved Ákos, Vajda Lajos, Fodor László, Bodor András, Cselényi Béla, Ferenczi István és mások társadalom- és gazdaságtörténeti tanulmányainak és munkáinak sora után 1955-ben megjelent a Bolyai Tudományegyetem 10 éves fennállásának alkalmából, szerkesztett tanulmánykötet és 1957-ben a Kelemen Lajos-Emlékkönyv.

A hazai nemzetiségtörténeti kutatások terén újabb szakasz köszöntött be, amikor Nicolae Ceaușescu elvtárs útmutatására a Társadalom és Politikai Tudományok Akadémiájának létrehozása alkalmával, 1971-ben az N. Iorga Történelemtudományi Intézetben megalakult a nemzetiségtörténeti osztály, Szében pedig a Társadalom- és Politikai Tudományok Akadémiájának Társadalomtudományi Központja. Az átszervezés nemcsak intézményesítette a nemzetiségtörténeti kutatást, hanem hozzájárult a hazai történetírás új területének körülhatárolásához. A munka folyamán egyre inkább körvonalazódik a kutatás tárgya, gyarapodnak a közlési lehetőségek, több szakember szervezett és intézményesített közreműködését igénylő nagy fontosságú témák kerülnek kidolgozásra, lehetőség nyílik a történeti források kiadására, ami nélkül az alapvető és perspektivikus történelemtudományi kutatás elképzelhetetlen. Azóta jelenik meg a *Tanulmányok a romániai együttlakó nemzetiségek történetéből és testvéri együttműködéséről a román nemzettel* című sorozat a magyar és német nemzetiség vonatkozásában. A Politikai Könyvkiadó mindkettőből megjelentette az első kötetet mind román, mind pedig magyar, illetve német változatban.

Az együttélő nemzetiségek történetének kutatása során természetesen felmerült a kérdés: mikor telepedtek le az őslakó románok mellett magyarok, szászok és más népesek. Minthogy a problémával kapcsolatos írott források hiányosak, nyilvánvalóan a régészetnek kell érdemben hozzájárulnia tisztázásához. A hazai feudális kori régészeti kutatások viszonylagos újkéletűsége, a felmerült nehézségek, az erdélyi magyar és szász betelepülés kérdéskörének bonyolultsága ellenére, főként Ferenczi István, Ferenczi Géza, Kurt Horedt, Thomas Nágler és Székely Zoltán régészek ásatásainak köszönhetően számos eredmény született. Kurt Horedt és Thomas Nágler legnagyobb részben közre is adta kutatási eredményeit (utóbbi a fentebb említett első nemzeti-

(Folytatása a 4. oldalon)
DEMÉNY LAJOS

Nemzetiség-történeti kutatás a szocialista Romániában

(Folytatás a 3. oldalról)

ségtörténeti kötetben foglalta össze a szász betelepődéssel kapcsolatos következtetéseit), Ferenczi István, Ferenczi Géza és Székely Zoltán megállapításai a magyarság letelepedésével kapcsolatban csak részben jelentek meg, egész terjedelmükben a Politikai Könyvkiadónál már sajtó alá rendezett második nemzetiség-történeti kötetben látnak majd napvilágot.

A hazai magyar nemzetiség történetének másik igen fontos, nagy figyelemmel tanulmányozott kérdésköre a magyar és a szász parasztság részvétele — a román parasztsokkal együtt — az antifeudális harcokban, a parasztfelkelésekben és a városi megmozdulásokban. A hűbéri korszak történetével kapcsolatban Demény Lajos, Pataki József, Maja Philippi, Gustav Gündisch, Böződi György, Cselényi Béla, Vágó Béla, Magyarai András, Carol Göllner, Szabó Miklós, az újkori és jelenkori paraszt-és munkásmozgalmak vonatkozásában Egyed Ákos, Vajda Lajos, Fodor László, Carol Göllner, William Marin, Bunta Péter, Gheorghe I. Bodea, Gergely László és mások közöltek figyelemreméltó munkákat.

Az 1595—1596-os székely felkelésnek szentelt, nemrégiben megjelent tanulmánykötetben a szerzők ismertették a székelység társadalmi szerkezetének alakulását a XIV. századtól a XVII. század elejéig, területi-közigazgatási beosztását, katonai szervezését és antifeudális harcát.

A török- és Habsburg-ellenes harcok történetével magyar és német nemzetiségű történészek is foglalkoznak. Jelentősebb tanulmányokat között a témakörben Gustav Gündisch, Fazekas János, Csetri Elek, Imreh István, Carol Göllner, Pataki József, Magyarai András és mások.

A hűbéri kor társadalmá, a falusi és városi élet fontos kutatási téma több hazai magyar és német történész, közöttük Imreh István, Csetri Elek, Pataki József és Carol Göllner számára. Imreh István számos értékes tanulmány után két alapvető monográfiát adott közre a feudális kori (XVII. század-XIX. század első fele) székely faluról, illetve a hűbériség felbomlásának gazdasági-társadalmi vonatkozásairól. Történetírásunknak ezek az alapvető munkái különleges érdeklődésre tarthatnak számot, hiszen a szerző átfogó szemlélettel elemzi az emberek mindennapos életét, a termelőmunka menetét, gazdasági-társadalmi struktúrákat a kisebb-nagyobb emberi közösségekben. Imreh István hatalmas dokumentáció birtokában eleven történelmet ír, érzékeltetve a mindennapi élet lüktetését.

Carol Göllner átfogó monográfiát szentelt a feudális kori erdélyi városoknak, vázolja azok arculatát, lakosságát, termelőmunkáját és szellemi életét, az életkörülményeket és a közegészségügyi viszonyokat, a politikai élet és a városvédelem szervezését, a városi élet más vonatkozásait.

Az 1848—1849-es erdélyi polgári-demokratikus forradalom külön helyet kapott a romániai magyar és német történészek kutatásaiban is. Az elemzett fontosabb témakörök közül megemlíthetjük az 1848 őszi agyagfalvi székely nemzetgyűlést és szerepét a Habsburgokkal szembeni ellenállás kibontakozásában (Fazekas János), a háromszéki Habsburg-ellenes harcot (Egyed Ákos), Gábor Áron, a legendás ágyúöntő életét és munkásságát (Imreh István és Böződi György), a földkérdést a forradalomban (Kovács József), a román és a magyar forradalmi erők összefogásának kísérleteit és Nicolae Bălcescu kimagasló szerepét, a moldvai és a havasalföldi forradalomhoz fűződő kapcsolatokat, a német lakosság és a forradalom, Stephan Ludwig Roth és Anton Kurz német negyvennyolcas élharcosokat és így tovább.

A forradalmat követő abszolutizmus korának Habsburg-ellenes harcait és egy újabb összeesküvés szervezését kutatta Károlyi Dénes, valamint Gheorghe I. Bodea, Carol Göllner és Kovács József. Az előbbi az 1853—1854-es székely vértanúknak szentelt monográfiát, az utóbbiak összegező tanulmányt írtak a román, magyar és német néptömegek 1850—1866 közötti társadalmi mozgalmairól.

A hazai német nemzetiség történetét tárgyaló munkák között külön említést érdemel Edward Eisenberger és Michael Kroner könyve, amely első ízben mutatja be a felszabadulás utáni irodalmunkban mind a szászok, mind pedig a svábok történetét. Az összegező munka kétségtelenül újabb távlatokat nyit a nemzetiség-történeti kutatások terén.

Mint már hangsúlyoztuk, a történelemtudományi kutatások valamennyi területén a megalapozottság és a perspektíva feltétele a források közreadása. Ez ugyanis a tudományos vizsgálódás, nélkülözhetetlen, dokumentációs alapja. A források közzétételéhez azonban számos feltétel szükséges, a többi között hosszabb idő is. Elengedhetetlen továbbá a szervezett tudományos keret, hiszen — különösen régebbi források esetében — több szakember együttes közreműködését igényli. Részben ez a magyarázata, hogy a hazai nemzetiség-történeti kutatások ilyen vonatkozásban még csak a kezdetén járnak. De néhány rangos eredményről már beszámolhatunk. 1975 folyamán látott napvilágot az *Urkundenbuch zur Geschichte der Deutschen in Siebenbürgen* 1438—1457-es éveket felölelő ötödik kötete, Gustav Gündisch gondozásában. A kötetben szereplő 798 dokumentum közül több mint 500 most jelenik meg először. A sorozat felújítása és folytatása kétségtelenül jelentősen hozzájárul a romániai német nemzetiség történetének kutatásához.

A romániai történelmi források közzétételében élen járó N. Iorga Történelemtudományi Intézetében már évek óta elkészült a Székely Oklevéltár új sorozatának kilencedik kötete, s reméljük, rövidesen megjelenik. Az Irodalmi Könyvkiadó magyar szerkesztősege már a hatvanas években megkezdte, majd pedig a Kriterion folytatta az erdélyi magyar elbeszélő források, az ún. fehér sorozat közreadását. Megemlíthetjük közülük Borsos Tamás, a XVII. század eleji erdélyi krónikás és diplomata írásait, Kóczyány László gondozásában és Retegi György emlékirását, Jakó Zsigmond szerkesztésében.

Ugyanitt kell említenünk Martin Felmer és Johann Filstich XVIII. századbeli szász történetírás műveinek megjelenését Adolf Armbruster gondozásában.

A hazai nemzetiség-történeti kutatásokra jellemző a művelődés-, művészet-, tudomány- és civilizációtörténeti érdeklődés. A művelődési és tudományos jelenségek természetüknél fogva jobban tükrözik a sajátosságokat, hiszen ezek közvetlenül kapcsolódnak a nyelvhez és az azt beszélő közösséghez. Jellemző továbbá e kutatásokra, hogy a magyar vagy német művelődés, tudomány, művészet és oktatás történelmét szoros összefüggésben vizsgálják a román művelődéstörténettel, állandóan szem előtt tartják a megtermékenyítő kapcsolatokat és kölcsönhatások roppant fontos szerepét.

A civilizáció és a művelődés a többi társadalmi struktúráknál talán nagyobb mértékben nyitott az értékcsere, a kölcsönhatásokra. Éppen ezért vizsgálódás tárgyát képezi a művelődési értékek cseréje az egyetemes civilizáció és műveltség befogadása és gyarapítása szempontjából egyaránt.

Ilyen megfontolások vezérlik művelődéstörténetünk egyes kutatóit is, közöttük Jakó Zsigmondot, Gustav Gündisch, Bodor Andrást, Nagy Gézát, Bernard Capesiust, Benkő Samut, B.

Nagy Margitot, Julius Bielzt és másokat. Kétségtelenül a háború utáni időszak volt a legtermékenyebb Jakó Zsigmond számára, a feudális kori erdélyi magyar művelődés és román—magyar kulturális kapcsolatok kutatásában. A neves kolozsvári professzor ebben az időszakban, de különösen az utóbbi másfél évtizedben számos alapvető munkát adott közre. Közöttük különleges figyelmet érdemel a korszerű nyomdász-művészet európai híré előfutáraként számon tartott Misztótfalusi Kis Miklós életének és munkásságának szentelt monográfiája.

Jakó Zsigmond sok tanulmányt közölt olyan fontos művelődéstörténeti kérdésekről, mint az értelmiség kialakulása, a magyar és a román könyvnyomtatás története, könyvtárak és levéltárak alapítása és fejlesztése, a könyvek és a könyvtárak szerepe a művelődés fejlődésében, az iskolák története stb. Két átfogó gyűjteményes kötete hű képet nyújt munkásságáról. Számottevő hozzájárulása a XVI. századbeli erdélyi román könyvnyomtatás, a Timotei Cipariu könyvtár és a XVIII. század közepén működő balázsfalvi nyomda történetének tanulmányozásához is. Jakó Zsigmond, Csetri Elek és Tonk Sándor szerkesztésében indult a Kriterion Könyvkiadónál a *Művelődéstörténeti tanulmányok* rangos sorozata. 1979-ben jelent meg az első kötet, amely tanulmányokat tartalmaz a magyar rovásírásról (Ferenczi Géza és Ferenczi István), a kolozsmostori konventről (Sipos Gábor), a Hoffhalter család nagyváradi és gyulafehérvári nyomdájáról (Jakó Zsigmond), Christian Schesaues műveinek magyar vonatkozásairól (Bítay Ilona), a magyar—szász nyelvészeti kapcsolatokról (Nagy Jenő) az erdélyi fejedelmi udvar zenei előteréről (Benkő András), a nagyváradi fejedelmi palotáról (Kovács András és Mircea Țoca), Ioan Zoba és a puritanizmusról (Kelemen Béla), a XVI—XVII. századbeli nagybányai aranyművesekről (Balogh Béla és Oszocski Kálmán), a kalotaszegi népoktatásról a XV. századtól 1848-ig (Sebestyén Kálmán), az erdélyi Mezőgazdasági Egyesületről 1769 és 1972 között (Csetri Elek), Gheorghe Șincairol, a történelmi források kutatójáról (Kiss András), a falubíró intézményéről (Szabó Miklós) és Milotai Ferenc szerepéről a mezőgazdasági oktatás fejlesztésében (Markos András). Jakó Zsigmond professzor Juhász István professzorral együtt közölt monográfiát a nagyenyedi Bethlen-Kollégium történetéről megalapítása óta 1848-ig, s ennek függelékében közreadta a tanítványok névjegyzékét, a *Matricula studiosorum*-ot az érdemjegyekkel együtt. Jakó professzor kísérelő tanulmánya a hazai oktatástörténet kutatásának új irányait vizsgálja.

Szorosan kapcsolódik a kibontakozó oktatástörténeti kutatásokhoz Tonk Sándor fiatal történész könyve a középkori erdélyi fiatalok külföldi egyetemi tanulmányairól. A szerző a nyugat-, közép- és kelet-európai egyetemek történetének rövid áttekintése után felméri az erdélyi diákság társadalmi összetételét, erdélyi diákok életét és munkáját a középkori egyetemeken, az értelmiség e rétegének szerepét a középkori erdélyi társadalomban.

DEMÉNY LAJOS

(Folytatjuk)

DEMÉNY LAJOS írásának folytatása
az 5. oldalról

művelődési és politikai kapcsolatoknak a kutatásához, a román nép 1848 és 1918 közötti történelmi vívmányaival kapcsolatos magyar és német állásfoglalások feltárásához, annak a vizsgálatahoz, hogyan vettek részt a magyar és német dolgozók a romániai forradalmi, demokratikus és antifasiszta mozgalomban, a szocialista társadalom építésének művében.

Nem hiányoznak a feltételek a szerb, az ukrán, a török—tatár és a zsidó nemzetiség történetével kapcsolatos kérdések tanulmányozásához sem, sőt már bizonyos eredmények is születtek ezen a téren. Mehmet Ali Ekrem történész, a N. Iorga Történelemtudományi Intézet keretében dolgozatot írt a dobrud-

zsai törökök—tatárok történetéről, amely évek óta vár kiadásra a Politikai Könyvkiadónál. A kutatásokat ki kell terjeszteni a szerb, a zsidó, az ukrán és a török—tatár nemzetiség történetére is, hiszen ez csak újabb vonásokkal gyarapíthatja a romániai történetírást.

A sürgető feladatok közé tartozik a kutató-utánpótlás, az anyanyelvű publikálási lehetőségek nagyobb arányú biztosítása és a nemzetiségi történelem-oktatás fejlesztése.

A romániai marxista történetíráshoz, szervesen hozzátartozó, a materialista történelemszemléletre, pártunk dokumentumaira épülő nemzetiség-történeti kutatások a realitásokból, a román néppel való évszázados együttélés tényeiből kiindulva, a különböző nemzeti közösségek egységes története, a közös haza, Románia Szocialista Köztársaság egységes története szempontjából közelítik és közelíthetik meg csupán a sajátos kérdéseket.